
IZSELJEVANJE PREBIVALCEV IZ BRD V LETIH PRED PRIKLJUČITVIJO K FLRJ 15. SEPTEMBRA 1947

Peter Stres

211

IZVLEČEK

V spisu *Izseljevanje prebivalcev iz Brd v letih pred priključitvijo k FLRJ 15. septembra 1947*, avtor posreduje svoja tozadevna dognanja. Tujci so se v celoti umaknili iz Brd, poleg njih pa tudi del bolj izobraženih in premožnih Slovencev. To je bilo relativno veliko zmanjšanje števila prebivalcev Goriških Brd, saj je optiralo za Italijo približno 11 % ljudi. Ta val odselitve je povzročil propadanje nekaterih hiš in gospodarskih poslopij. Temu je sledilo uvajanje kmetijsko-obdelovalnih zadrug in še nadaljnje slabšanje gospodarskega položaja v Brdih.

ABSTRACT

In the article *Population emigration from the Brda region in the years before the annexation by Yugoslavia (15 September 1947)*, the author shares his findings on the subject. At that time foreigners in their entirety moved away from Brda. In addition, a portion of the better educated and wealthier Slovenes also left. This was a relatively large reduction in the population of the Brda region; about 11% of the population chose to live in Italy.

Namen pričujočega prispevka je osvetliti poseben socialni in politični pojav, usoden za številčno upadanje briškega prebivalstva po 2. svetovni vojni. Ta pojav, optiranje (odločanje za, v tem primeru, italijansko državljanstvo), je v marsičem vplival na povojno življenje v Brdih in na njihovo splošno kulturno podobo.

Brda so bila v letih 1945-1947 v coni A zavezniške vojaške uprave (ZVU) in prebivalci so lahko spremljali dogajanje v coni B, ki je bila pod jugoslovansko vojaško upravo, še posebej pa v ostalih delih Slovenije in Jugoslavije, kjer je že potekala graditev socializma.¹ Preprosti ljudje teh informacij niso imeli, poleg propagande pa je bila tudi močna narodna zavest prebivalcev kriva, da v veliki meri niso bili pozorni na kritične novice iz FLRJ.

Različne politične struje na Goriškem so tedaj delovale za priključitev cone A k Jugoslaviji. Tudi demokratični časopis Slovenski Primorec, ki je bil zelo kritičen do "ljudske oblasti", ni nastopal proti uresničitvi programa Zedinjene Slovenije. Vendar so se protagonisti protisocialistične kritike zaradi možnosti

¹ Uradni list ZVU; Metka Gombač, Tržaško in Goriško okrožje 1945 - 1947, Primorska srečanja, 20/1980, str. 106; Glas Zaveznikov; Cvetko Vidmar, Oris Zavezniške vojaške uprave v Slovenskem Primorju (12. 6. 1945 - 15. 9. 1947), Goriški letnik 8/1981, str. 179.

Mrtev dom v zaselku Belo (Foto I. Smerdel, 1990) ♦ Abandoned home in the village of Belo (Photo by I. Smerdel, 1990) ♦ Casale abbandonato a Belo (Foto I. Smerdel, 1990)

bi torej znašalo 22.271 oseb. Upoštevati pa moramo, da so bile človeške usode optantov zelo različne. Skupno jim je le to, da so izkoristili določbe 19. člena mirovne pogodbe z Italijo (10. 2. 1947). Te so omogočale pod določenimi pogoji italijanskim državljanom, ki so imeli 10. 6. 1940 domicil na ozemlju, priključenem k Jugoslaviji, da so z opcijo obdržali italijansko državljanstvo.⁵ Nekateri izmed njih so bili že po letu 1940 naseljeni oziroma poročeni v raznih italijanskih mestih. Po 19. letih je bila na tem območju potegnjena nova meja.

Za Italijo so optirale italijanske družine, ki so se v obdobju italijanske oblasti nad Primorsko naselile na slovenskem etničnem ozemlju in imele privilegiran politični položaj. Na Goriškem je bilo tudi več družin italijanskih in furlanskih kolonov.

Optanti za Italijo so dali izjave o opciji pisno ali osebno na poslaništvih oziroma konzulatih v Rimu in Milanu. Za to je bil določen rok enega leta. Med potrebnimi dokumenti je bilo zelo pomembno dokazilo o govornem jeziku. Jugoslovanske oblasti so zahtevale, naj ga potrjuje le pristojni krajevni ljudski

političnih represalij po priključitvi, rajši umaknili pred 15. septembrom 1947 v Gorico oziroma v Italijo.²

Upoštevati moramo tudi ekonomski element: nova državna meja je namreč zaprla prometne povezave Brd s Krminom in Gorico pa tudi z ostalimi deli Furlanije, s katerimi so prej tesno ekonomsko sodelovali. Edina komunikacija iz Brd je postala na novo narejena cesta prek grebena pri Vrhovljah.³

V celoti je z ozemlja slovenskih Brd (krajevne skupnosti Dobrovo, Medana in Kojsko) optiralo za Italijo 592 ljudi. Pri tem številu so le deloma upoštevani njihovi družinski člani.⁴ V seznamu optantov s Primorske, ki ga je uporabljala slovenska policija in v katerem je več napak, je navedenih 16.351 oseb, ki so po določilih mirovne pogodbe z Italijo optirale za Italijo. Od tega števila je bilo le malo Italijanov. Po mnenju avtorice seznama bi morali številu optantov prišteti še 5.970 družinskih članov. Celotno število optantov s Slovenskega Primorja brez Svobodnega tržaškega ozemlja (koprsko območje)

² Avgust *Sfiligoj*, *Boj Slovencev pod fašizmom za narodne pravice*, str. 206.

³ *Tabor Brda* 88, str. 27, 35.

⁴ Seznam optantov (Lj 1973), I. in II. del (592 strani, avtor Marija *Bajt*), Arhiv Ministrstva za notranje zadeve (AMZNZ) (št. 11/4, XVII - 207/1/74).

⁵ Nekaterim so bile izdane tudi negativne odločbe. Pri številčni obdelavi podatkov so bile problem poročene žene, ki so imele različne priimke.

odbor, ne pa italijanska oblast (tudi če je optant stanoval v Italiji). Za vložitev izjave niso zahtevali takse in lahko je bila dana v slovenskem, srbohrvaškem ali italijanskem jeziku.⁶

Predvidene so bile tudi opcije oseb, ki so bile tedaj (1948) v zaporu: takoj so morale zapustiti jugoslovansko ozemlje. Po poznejših navodilih z dne 9. marca 1949 je bilo naročeno, naj bi dajali opcije samo pravim Italijanom in čim manj Slovencem.

Glede optiranja za Italijo so dobila poverjenišтва za notranje zadeve na priključenem ozemlju leta 1951 dodatna navodila. "Sporočeno nam je bilo, da se širi predvsem na hrvaški strani propaganda za masovno optiranje za Italijo. Ni izključeno, da se taka propaganda zanese tudi na našo stran priključenega ozemlja. Nekateri znaki že kažejo ponekod na to (n.pr. v okraju Ilirska Bistrica)".⁷

V navodilu so poudarili, da je treba vse takšne primere sporočiti takoj. Odsvetovali so uporabo administrativnih ukrepov, vendar naj bi strogo upoštevali predpise, po naročilu ministra pa je bilo treba "ojačati politično delo, t.j. mobilizirati Partijo... propagandne akcije, je treba preganjati iniciatorje take propagande in alarmantnih vesti. Glede tega stopite v stik s pooblaščenecem VDV.

Čim bodo opcijske izjave s predpisanimi potrdili predložene in ste mnenja, da bi jih bilo treba zavrniti, pošljite take izjave sprti in hitro nam, da izdamo čimprej negativne odločbe."⁸

Časopis Slovenski Primorec je v številkah pred 15. septembrom 1947 pisal o vznemirjenosti prebivalstva. Upoštevaty moramo, da so ljudje pod ZVU (cona A) živeli bolje kot v ostali Sloveniji (oziroma Jugoslaviji). "Ljudska oblast" je s propagando in demonstracijami vplivala na zavest prebivalstva in na zahteve po priključitvi k Jugoslaviji. V nekatera mesta na Goriškem so prišli tudi Slovenci z ozemlja, ki je pripadlo Italiji. V Brdih takšni primeri niso znani.⁹

Iz današnjega slovenskega dela Brd je optiralo za Italijo nekaj nad 592 oseb.¹⁰ Po popisu prebivalstva z dne 15. marca 1948 je imelo 10 briških Krajevnih ljudskih odborov 1.562 družin, 6.490 stalno prisotnih oseb, 207 začasno odsotnih oseb in 79 začasno prisotnih prebivalcev.¹¹ Upošteva je podatke, je približno 11 % prebivalstva Brd optiralo za Italijo in ni želelo priti v socialistično urejeno matično državo.

Pri Okrožnem ljudskem odboru Gorica (OLO) so v letih 1947-1948 odprli depozitne račune odsotnih lastnikov. Na območju OLO Gorica je bilo odprtih

⁶ AMZNZ, fond ZVU, Opcija lica područja pripojenog FNRJ po dogovoru o miru sa Italijom. V zvezi s pravilnikom o opciji od 15. 12. 1947 (Ur. list FLRJ št. 109 od 24. 12. 1947) 17. 2. 1948 MUP FNRJ.

⁷ AMZNZ, Vlada LRS, Ministrstvo za notranje zadeve št. 104/3 - 51, Ljubljana 24. 1. 1951.

⁸ AMZNZ, fascikel STO. V poziv opcije za drž. Italije - pojasnilo. Poverjenišтво za notranje zadeve OLO (Postojna, Gorica, Idrija, Ilirska Bistrica, Sežana, Tolmin). Vlada LRS, Ministrstvo za notranje zadeve, Ljubljana 29. 12. 1951.

⁹ Marjan Terpin, Števerjan, str. 223.

¹⁰ Brice sem določal glede na kraj rojstva. Nekateri so imeli rojstni kraj tudi v italijanskem ali avstrijskem begunstvu med prvo svetovno vojno in podobno. Večje število optantov je opaziti iz Breginjskega kota, Brd in Krasa. Eden izmed optantov z odločbo iz leta 1951 je tudi svetovno znani slikar Zoran Mušič.

¹¹ Pokrajinski arhiv v Novi Gorici, fond OLO Gorica, statistika, leto 1948 (Prebivalstvo), fascikel 19. Po sekundarnih navedbah o istem štetju je za Brda navedeno število 6.710 prebivalcev.

Zapuščena hiša št.5 v Slapniku in detalj z nje, s kratico: Z(vezna) F(ederativna) L(judska) R(epublika) J(ugoslavija). Rdeča peterokraka zvezda pač ni bila simbol vseh. Tako so eni odhajali. (Foto I. Smerdel, 1990) ♦ Abandoned house in Slapnik and a detail from it (the five-point star), showing ZFLRJ (Federal Peoples' Republic of Yugoslavia). The red five-point star was not a symbol for everyone. Thus some people emigrated. (Photo by I. Smerdel, 1990) ♦ Casa abbandonata a Slapnik (nro.civ. 5) e particolare con la sigla Z(vezna) F(ederativna) L(judska) R(epublika) J(ugoslavija). La stella rossa a cinque punte non era il simbolo di tutti e per questo alcuni se ne andarono. (Foto I. Smerdel, 1990)

30 takšnih računov.¹² Posestva je nova oblast večinoma razlastila. Včasih pa je prišlo do pritožb in napak in predvsem dokumentacija o vsem tem se je ohranila v arhivu. V Italiji je ostalo zlasti mnogo lastnikov zemljišč v Brdih. Ta, večinoma kolonska in najemna zemljišča, je "ljudska oblast" dala v obdelavo.

Že pod ZVU je prišlo v Brdih do političnega razhajanja. Vesti iz FLRJ so povzročale vznemirjenje med ljudmi. Po nekaterih vaseh cone A so izobešali slovenske zastave brez zvezde. Na Dobrovem je pod ZVU prišlo do napada na protifašista dr. Avgusta Sviligoja in njegovo družino. Tudi zaradi tega se je umaknil v Gorico. Revolucionarno navdušena množica ga je obdolžila, da je reakcionar. V Brdih so menda tudi grozili tistim, ki se niso hoteli vpisati v SIAU (Slovensko italijanska antifašistična unija), da jih bodo po priključitvi k

¹² Pokrajinski arhiv v Novi Gorici, fond OLO Gorica, leto 1947- 1948, fascikel 67.

Jugoslaviji poslali v Sibirijo. 28. junija 1946 je prišlo v Vedrijanu do velikega pretepa med vaščani in komunističnimi zborovalci. Po podpisu mirovne pogodbe z Italijo je bila v Gorici leta 1947 ustanovljena Slovenska demokratična zveza, ki je začela povezovati nekomunistično misleče ljudi. Po odhodu z Liga proti stanovanju v Gorenjem polju je bil ubit župnik Izidor Zavadlav. Vse to je vplivalo na politične razmere in nekateri prebivalci cone A so s strahom pričakovali priključitev k Jugoslaviji oziroma so se rajši umaknili v Italijo.¹³

Dogajalo se je tudi, da so se primorski Slovenci, ki so optirali za Italijo in jim je bila opcija potrjena, pozneje premislili in preklicali optičsko izjavo. Nekaj ljudi je razočaranih prišlo iz italijanskih zbirnih baz nazaj na Primorsko. Zanje je bil predviden postopek z vložitvijo prošnje za sprejem v državljanstvo FLRJ. Pri pojasnjevanju te zadeve so iz Ljubljane priporočili poverjeništvom za notranje zadeve na Primorskem, naj s takšnimi primeri seznanijo uredništva časopisov na svojem območju.

Jugoslovanske oblasti so nekatere optičske vloge reševale zelo počasi. Tako je nastala bogata dokumentacija za nekatere Slovence na Goriškem.¹⁴ Glede teh zadev je kontaktiralo zvezno ministrstvo za zunanje zadeve s slovenskim ministrstvom za notranje zadeve in generalnim konzulatom FLRJ v Milanu. Ta konzulat je namreč poslal seznam Slovencev z Goriške, ki so optirali v določenem roku za italijansko državo, vendar še niso prejeli rešitve. Generalni konzulat se je odločil, da bo takšnim osebam poslal kopije dokumenta o sprejeti opciji.¹⁵ Med njimi jih je bilo tudi nekaj iz Brd.

Po priključitvi so v Brda prišli najprej zdravniki, da bi proučili zdravstveno stanje prebivalstva. V briških vaseh je zaradi izselitve ostalo opuščenih večje število hiš, ki so nato propadale. Zaradi ekonomskih in deloma političnih razlogov so pozneje mnogi mladi še pred slujenjem vojaškega roka odšli prek meje v tujino. Posebno vasi v Kožbanskem kotu so se tudi zaradi tega izpraznile in začele zelo hitro propadati. Na območju Brd v Sloveniji je število prebivalcev doseglo najnižjo točko leta 1981, ko so imela po popisu le 5.505 prebivalcev.¹⁶

BESEDA O AVTORJU

Peter Stres, profesor zgodovine in sociologije, ravnatelj Osnovne šole Dobrovo. Proučevanje lokalne zgodovine: kolonat, krščansko socialno gibanje na Goriškem itd.

ABOUT THE AUTHOR

Peter Stres, professor of history and sociology, headmaster at the Dobrovo primary school. A student of local history: the quota-leasing (the relationship between landlords and tenant farmers), the Christian socialist movement in Gorica, etc.

¹³ *Sfiligoj Avgust*, SDZ v Gorici 1947 - 1969; Rudolf *Klinec*, Ob 20. obletnici razmejitve (Koledar Goriške Mohorjeve družbe 1947, str. 68-76; Koliko Slovencev ostane v Italiji? Koledar OF za STO 1948, str. 55; Peter *Stres*, Enotni sindikati 1945-1947, str. 27).

¹⁴ AMZNZ, fond STO, Rešitev opcij Slovencev iz Goriškega, N.2/100; - 52 Uk, 6. 5. 1952.

¹⁵ AMZNZ, fond STO, Optičska rešenja Slovenaca sa Goriškog, FNRJ, ministrstvo inostranih poslova št. 56445/52. Odobritev, naj se tem ljudem da soglasje k optiranju, je dal tudi IOOF v Ljubljani.

¹⁶ Alojz *Vuga*, Geografske značilnosti Goriških Brd, tipkopis, dodatek.

SUMMARY

POPULATION EMIGRATION FROM THE BRDA REGION IN THE YEARS BEFORE THE ANNEXATION BY YUGOSLAVIA (15 SEPTEMBER 1947)

In the Brda region, which until 15 September 1947 was economically tied to Friulia, there were a number of radical changes after its annexation to Yugoslavia. From June 1945 to September 1947 its territory - similar to the rest of Zone A - was a sort of intermediate region between Italy and Yugoslavia. Because socialism was developing in Yugoslavia, while in Brda democracy was fairly strong, there were differing political viewpoints regarding the situation in Yugoslavia. As a result a minority of the population decided to move to Italy before the annexation to Yugoslavia and maintain their Italian citizenship. About 11% of the population from Brda chose to move to Italy. Among them were also some Slovene nationalists who saw in the Yugoslav political organization only a form of Stalinism of which they did not wish to be a part. The political authorities and police in Slovenia made sure that not too many Primorska residents would opt for Italy. Some of those who chose this option strengthened the Slovene minority in Italy. This wave of emigration caused the decline of some houses and other buildings. This was followed by the introduction of the Agricultural cooperatives and the further worsening of the economic position of Brda.

216

RIASSUNTO

L'EMIGRAZIONE DEGLI ABITANTI DAL COLLIO NEGLI ANNI PRECEDENTI L'ANNESSIONE ALLA RPF DI JUGOSLAVIA IL 15 SETTEMBRE 1947

Nel Collio - sino al 15 settembre 1947 economicamente collegato al Friuli - dopo l'annessione alla Jugoslavia si verificarono mutamenti radicali. Dal giugno 1945 sino al settembre 1947 questo territorio, come il resto della Zona A, fu una specie di area intermedia tra l'Italia e la Jugoslavia. Siccome in quest'ultima si stava già sviluppando il socialismo e nel Collio la corrente democratica era piuttosto potente, vi furono differenti valutazioni politiche su quanto stava avvenendo in Jugoslavia. Per tale motivo una piccola parte di abitanti decise di trasferirsi in Italia prima dell'annessione e mantenere la cittadinanza italiana. Circa 11% della popolazione del Collio optò per l'Italia, compresa una buona parte di Sloveni, che vedevano nell'ordinamento politico della Jugoslavia soltanto una forma di stalinismo, della quale non volevano entrare a far parte. I vertici politici ed il servizio di polizia in Slovenia temevano che un gran numero di abitanti del Litorale optasse per l'Italia. Alcuni degli optanti rinforzarono le file della minoranza slovena in Italia. Questa ondata di emigrazione determinò l'abbandono e la rovina di alcune case ed aziende, cui fecero seguito la costituzione di cooperative agricole e un ulteriore peggioramento della situazione economica nel Collio.